

МІНІСТЕРСТВО ОСВІТИ І НАУКИ УКРАЇНИ
НАЦІОНАЛЬНИЙ ПЕДАГОГІЧНИЙ УНІВЕРСИТЕТ
ІМЕНІ М.П. ДРАГОМАНОВА

ЯРУЧИК Антоніна Іванівна

УДК 141:165.74(091)(043.3)

**СВІТОГЛЯДНО-ГУМАНІСТИЧНА КОНЦЕПЦІЯ
МІШЕЛЯ МОНТЕНЯ**

09.00.05 – історія філософії

АВТОРЕФЕРАТ

дисертації на здобуття наукового ступеня

кандидата філософських наук

Київ – 2016

Дисертацією є рукопис.

Робота виконана на кафедрі філософії Східноєвропейського національного університету імені Лесі Українки, Міністерство освіти і науки України.

Науковий керівник: кандидат філософських наук, доцент
Возняк Сергій Степанович,
Східноєвропейський національний університет
імені Лесі Українки,
доцент кафедри культурології та менеджменту
соціокультурної діяльності.

Офіційні опоненти: доктор філософських наук, доцент
Сторожук Світлана Володимирівна,
Національний університет біоресурсів
і природокористування України,
доцент кафедри філософії;

кандидат філософських наук, доцент
Поперечна Галина Антонівна,
Тернопільський національний педагогічний
університет імені В. Гнатюка,
доцент кафедри філософії та економічної теорії.

Захист відбудеться 7 грудня 2016 р. о 12:00 годині на засіданні спеціалізованої вченої ради К 26.053.13 у Національному педагогічному університеті імені М. П. Драгоманова за адресою: 01601, м. Київ, вул. Пирогова, 9.

З дисертацією можна ознайомитись у науковій бібліотеці Національного педагогічного університету імені М.П. Драгоманова за адресою: 01601, м. Київ, вул. Пирогова, 9.

Автореферат розісланий 5 листопада 2016 р.

Вчений секретар
спеціалізованої вченої ради

Б.К. Матюшко

ЗАГАЛЬНА ХАРАКТЕРИСТИКА РОБОТИ

Актуальність теми дослідження. Побудова незалежного, справедливого й духовно розвиненого національного суспільства вимагає більш ретельного залучення до осмислення на вітчизняних теренах багатовимірної реальності, різноманітності людських спільнот, відносин між людиною та суспільством, багатогранності життєвих світів і людських стосунків, світоглядних переконань та орієнтирів. Історичний поступ України у світову спільноту зумовлює потребу входження й взаємодії українського та загальноєвропейського інтелектуального простору на теоретичному й практичному рівнях та передбачає врахування плюралізму історико-філософських і філософсько-методологічних підходів та побудов. Сучасні філософські дослідження повинні ґрунтуватися на наявному історико-філософському, філософсько-антропологічному, морально-етичному досвіді з урахуванням світоглядних концептів, де особливої уваги заслуговує світоглядно-гуманістична спрямованість філософії Мішеля Монтеня.

Всебічне дослідження світоглядно-гуманістичних вимірів філософії Мішеля Монтеня набуває статусу пріоритетності з огляду на утвердження нової світоглядної моделі, нових світоглядних орієнтирів, оскільки французький гуманіст одним із перших серед західноєвропейських філософів переосмислив інтелектуальні здобутки численної когорти мислителів античності, Середньовіччя та Відродження й трансформував їх відповідно до запитів свого часу, здійснивши спробу наблизитися до іпостасі власного антропологічного досвіду.

Ґрунтовне вивчення філософських постулатів Мішеля Монтеня може стати своєрідним ключем у відкритті горизонтів для осмислення сучасної людини, її буттєвих виявів та світоглядних орієнтирів, сприяти усвідомленню людиною місії самоздійснення й творця історичної перспективи. Утвердження гуманізації та поліфонії життєвих світів, на що вказував французький гуманіст, зумовить буття людини як неповторної індивідуальності й уможливить її всебічний та гармонійний розвиток, утвердження свідомого почуття обов'язку, людської гідності, прагнення до свободи, добродійності, людяності, любові, розумності, доцільності, помірності, толерантності.

Загалом філософію Монтеня розглянуто в різних джерелах і науковій літературі. Численний дослідницький арсенал його «Проб» можна умовно класифікувати на зарубіжний, радянський, російський, український. Він є різноплановим та багатоаспектним. Першими спробами розкрити філософський задум Монтеня стали творчі здобутки зарубіжних дослідників кінця ХІХ – початку ХХ ст., що належать Е. Ауербаху, Л. Брюнсвіку, М. Вейлеру, П. Віллею, В. Дільтею, Р. Емерсону, Г. Лансону, Е. Кассіперу, А. Тібоду й характеризуються різнобічністю дослідницьких запитів та неоднозначністю висновків.

Особливе місце в історії рецепції монтенівської філософії посідають творчі доробки ряду зарубіжних філософів та науковців минулого століття та

останніх десятиліть, серед яких найбільш плідні праці та статті О. Байї, Ж. М. Бенє, Ж. Гітона, Л. Грюнберга, В. Декомба, В. Диньова, М. Дреано, Ф. Дювіара, З. Залюка, М. Зінка, Е. Калло, М. Конша, П. Куртца, П. Магнардта, О. Монжена, П. Райлі, Б. Рассела, Д. Реале, Ж. Ф. Ревеля, Ч. Тейлора, Р. Флатмана, Р. Фріденталю, Х. Фрідріха, К. Штірле та ін., в яких висвітлено релігієзнавчі, антропологічні, гуманістичні, етичні, аксіологічні, скептичні, гносеологічні, онтологічні аспекти філософії французького мислителя Мішеля Монтеня.

У контексті наукових інтерпретацій дослідників радянського періоду, зокрема в В. Богуславського, В. Большакова, О. Горфункеля, Л. Кесселя, Ф. Коган-Бернштейн, В. Комарової, В. Кузнецова, О. Лосєва, Н. Мавлевич, Н. Мотрошилової, Н. Рикової, В. Соколова, С. Юровського, переважає трактування філософії Монтеня як скептика та критика схоластики за догматизм; Ренесансу – за титанізм та антропоцентризм. У сучасному російськомовному філософському дискурсі дослідження творчого доробку Монтеня позначені різнобічністю наукових запитів у працях П. Гуревича, А. Гусейнова, С. Земляного, М. Ляценка, С. Перевезенцева, А. Стасенко, Т. Федорової, В. Шестакова, спрямованих, насамперед, на висвітлення скептичної позиції мислителя.

Сучасний стан розробки монтенезнавства українськими філософами перебуває на стадії динамічного підйому. Помітний внесок у дослідження філософських поглядів Монтеня зробили О. Александрова, І. Бичко, В. Буслинський, М. Зайцев, С. Квіт, М. Кириченко, В. Климов, О. Корх, С. Кримський, Т. Лютий, В. Мельник, В. Менжулін, І. Огородник, О. Панич, В. Петрушенко, В. Табачковський, В. Ярошовець та ін. Наукові запити цих вчених зосереджені на світоглядних, антропологічних, ціннісних аспектах філософії французького гуманіста, крізь призму яких можна проаналізувати вихідні положення світоглядно-гуманістичної концепції Монтеня.

Критичні зауваження й несхвальні відгуки стосовно творчого доробку мислителя у різні періоди висловлювали В. Вільденбандт, Ю. Жуковський, М. Кисельов, Г. Коротич, Р. Флатман та ін.

Попри широке представлення філософської позиції французького мислителя в зарубіжній та національній філософії, філософсько-антропологічний та сенсожиттєвий аспекти творчого доробку Монтеня потребують переосмислення й нового підходу до обґрунтування, що обумовлює необхідність дослідження його світоглядно-гуманістичної концепції, яка ще недостатньо вивчена в контексті історико-філософської думки.

Зв'язок роботи з науковими програмами, планами, темами. Дисертаційне дослідження виконано в межах науково-дослідної роботи кафедри філософії інституту соціальних наук Східноєвропейського національного університету імені Лесі Українки на 2010–2015 рр. за напрямом «Удосконалення змісту суспільно-гуманітарної освіти» і є частиною науково-дослідницьких програм: «Теоретико-методичні засади світоглядної освіти» на 2010–2012 рр. (державний реєстраційний номер 0110U000023); «Реалізація

філософії людиноцентризму в сучасній національній освіті» на 2013–2015 рр. (державний реєстраційний номер 0113U002224). Тему дисертаційного дослідження затверджено вченою радою Волинського національного університету імені Лесі Українки (протокол № 5 від 29 грудня 2004 р.) та уточнено вченою радою Східноєвропейського національного університету імені Лесі Українки (протокол № 10 від 30 квітня 2015 р.).

Мета роботи полягає в теоретико-філософському окресленні концептуальних положень світоглядно-гуманістичної парадигми Мішеля Монтеня, аналізі її філософсько-антропологічної й сенсожиттєвої складових.

Реалізація поставленої мети передбачила виконання таких дослідницьких завдань:

- обґрунтувати теоретичні та джерельні засади історико-філософського дослідження світоглядно-гуманістичної концепції Мішеля Монтеня;
- визначити теоретико-методологічну основу аналізу філософії Монтеня;
- розкрити сутність застосованого автором «Проб» методу філософського осмислення;
- визначити спрямованість та основні риси філософських запитів Мішеля Монтеня в контексті епохи Відродження;
- проаналізувати особливості розуміння мислителем людської природи;
- визначити спрямованість філософських запитів Монтеня на сутнісні вияви людини;
- обґрунтувати концептуальні засади філософсько-антропологічних поглядів Мішеля Монтеня;
- охарактеризувати погляди Монтеня на індивідуальне життя людини;
- проаналізувати роздуми Монтеня на проблему життя і смерті;
- окреслити базові сенсожиттєві та ціннісні пріоритети й настанови французького мислителя.

Об'єкт дослідження – творчий спадок Мішеля Монтеня в контексті інтелектуальних засад європейської й вітчизняної філософської думки.

Предмет дослідження – філософсько-антропологічні та сенсожиттєві виміри світоглядно-гуманістичної концепції Мішеля Монтеня.

Теоретико-методологічні засади дисертаційного дослідження. Поставлені завдання передбачали залучення загальнонаукового та спеціального методологічного інструментарію. Теоретико-методологічну основу дисертації складають історико-філософський аналіз, історико-компаративістський підхід, системний підхід, які дають змогу розкрити основні ідеї, репрезентовані у філософській парадигмі Мішеля Монтеня. У межах феноменологічного методу було здійснено осягнення буттєвих виявів людини, логічний підхід уможливив аналіз й узагальнення основних положень дисертації в їх взаємозв'язку та взаємозумовленості. Методологічною основою дослідження стала герменевтика, яка дала змогу проникати у глибинні пласти людської природи та сутність людини. Застосування цього методу дозволило визначити особливості філософсько-антропологічних поглядів Монтеня у контексті епохи Відродження й окреслити ціннісні пріоритети та гуманістичні

настанови мислителя. У дисертації використано загальнонаукові методи: обробки джерельного матеріалу, теоретичного аналізу й синтезу, інтерпретації, порівняння, узагальнення, цілісності, наукової об'єктивності.

Наукова новизна дисертаційного дослідження полягає в тому, що вперше у вітчизняній науковій літературі здійснено системний аналіз світоглядно-гуманістичних ідей Мішеля Монтеня в контексті інтелектуальних засад європейської та вітчизняної філософської думки, на підставі чого сформовано цілісну світоглядно-гуманістичну концепцію, в якій відображено сукупність світоглядно-гуманістичних, філософсько-антропологічних й етичних підходів мислителя. Новизна одержаних результатів конкретизується в наступних положеннях, які винесено на захист:

Уперше:

- визначено, що Монтень переосмислив класичний заклик «Пізнай самого себе» й свідомо застосував власний підхід до самопізнання, усе перевіряючи на терезах мудрості та правди. Детальний правдивий образ «Я» мислителя – це результат довготривалої поглибленої саморефлексії, тому метод доречно назвати істинною саморефлексією Монтеня (*Vèritable auto-reflexion de Montaigne*);

- указано, що життєво-досвідне пізнання, застосоване філософом, найбільше відповідає предметові вивчення – людині. Це різнобічне пізнання, не розчленоване ні за змістом, ні за планом, було безпосередньо вписане в процеси життєдіяльності автора й спрямовувалося на осмислення природи людини, її розумових здібностей, відчуттів, емоцій, переживань, бажань, життєвих і буттєвих виявів тощо;

- показано, що Монтень займав виважену, так би мовити, серединну життєву позицію у розв'язанні суспільних проблем, яка полягала в тому, що він намагався уникати крайнощів, тобто прагнув не бути занадто задіяним у соціальному житті, і водночас відстоював свою особисту позицію, не впадаючи в егоїзм;

Уточнено:

- положення, що філософський плюралізм (стоїцизм, епікуреїзм, скептицизм, натуралізм, раціоналізм, емпіризм, фідеїзм), представлений у «Пробах», використано автором для більш влучного обґрунтування власних гуманістичних поглядів на людину та світ. Реалії того часу вимагали нового підходу до пізнання й спонукали Монтеня трансформувати філософський досвід своїх попередників та сучасників і застосувати власний підхід – життєво-досвідне пізнання, яке ґрунтувалося на критично-скептичному мисленні, іронії та самоіронії. Світоглядно-гуманістичні погляди французького гуманіста мають життєво-практичне спрямування, займають серединну позицію між академічною філософією й життєвою мудрістю реальної людини;

- твердження, що завдяки істинній саморефлексії Монтеня (*Vèritable auto-reflexion de Montaigne*) людина в «Пробах» постає як багатогранна, суперечлива та відкрита тілесно-душевна цілісність, сутність якої виявляється у співвідношенні тілесності, розуму, відчуттів, волі;

Набули подальшого розвитку:

- міркування, що визначальним ядром філософії Монтеня була душа, яку він вважав осердям людини, вмістилищем її чеснот та здібностей, які потрібно гартувати разом із тілесністю й розвивати та вдосконалювати завдяки освіті, вихованню, комунікації, залученню до культурних і матеріальних цінностей;

- твердження, що основу філософії Монтеня складає гуманістичний індивідуалізм, який передбачає першочергове право людини на особисте життя, втілення власного неповторного буттєвого проекту й дотримання загальнолюдських цінностей: права людини на життя, свободу, реалізацію індивідуальних здібностей, повноцінне та щасливе життя, гуманне ставлення до себе.

Теоретичне значення результатів дослідження полягає в тому, що його висновки та положення наукової новизни можуть бути застосовані в подальших дослідженнях для переосмислення усталених підходів до трактування філософії Мішеля Монтеня, що дасть змогу продовжити на вітчизняних теренах традиції загальноєвропейського діалогу у світоглядно-гуманістичному контексті. Напрацьовані теоретичні положення й узагальнення можуть бути використані для осмислення сучасної людини та створення світоглядно-гуманістичної моделі людського буття в епоху глобалізації людства.

Практичне значення отриманих результатів полягає у можливості застосування основних положень дисертації під час підготовки навчальних програм до курсів та спецкурсів з історії філософії, філософії Відродження, а також під час написання навчально-методичних посібників тощо.

Особистий внесок дисертанта. Дисертація є самостійним дослідженням, зорієнтованим на розв'язання поставлених завдань, результати якого представлено у висновках, що відображають авторську позицію. Публікації за темою дослідження здобувачем підготовлені самостійно. Використані в дисертації ідеї, гіпотези та положення інших авторів підтверджено відповідними посиланнями.

Апробація результатів дослідження. Основні положення та висновки дослідження обговорювалися на кафедрі філософії Східноєвропейського національного університету імені Лесі Українки та на наукових конференціях, а саме: на методологічних семінарах та круглих столах інституту соціальних наук Східноєвропейського національного університету імені Лесі Українки; Всеукраїнській науковій конференції «Проблеми сучасного підручника» (Луцьк, 2007); Міжнародній науковій конференції «Філософія гуманітарного знання: раціональність і духовність» (Чернівці, 2008); Міжнародній науковій конференції «Людина. Світ. Суспільство» (Київ, 2009); Всеукраїнській конференції студентів-філософів та молодих науковців «Діалектика духовних процесів» (Дрогобич, 2009); Міжнародній науковій конференції студентів та аспірантів «VI Харківські студентські філософські читання» (Харків, 2009); Всеукраїнській науково-практичній конференції «Духовна компонента в системі вищої освіти» (Луцьк, 2010); Міжнародній науковій конференції «Дух-душа-тіло як проблема філософії та культури російського Срібного віку»

(Дрогобич, 2011); Всеукраїнській науково-практичній конференції «Цивілізаційні виклики і сучасна суспільно-гуманітарна освіта» (Луцьк, 2011); Перших Українських педагогічних студіях «Освіта і культура як запорука сталого демократичного розвитку суспільства» (Київ-Рівне-Луцьк, 2012); щорічних міжнародних науково-практичних конференціях студентів і аспірантів «Молода наука Волині: пріоритети та перспективи досліджень» (Луцьк, 2008, 2009, 2010, 2011); щорічних міжнародних науково-практичних семінарах «Проблеми соціокультурної ідентичності» (Луцьк, 2009, 2010, 2011, 2012); Міжнародній науковій конференції студентів, аспірантів та молодих вчених «Дні науки філософського факультету – 2014» (Київ, 2014); Міжнародній науково-практичній конференції «Філософія людини як шлях гуманізму та гідності у граничному бутті суспільства: підхід філософської антропології як мета антропології» (Київ, 2015); X студентсько-аспірантській міждисциплінарній конференції «Філософія. Нове покоління – 2015» (Київ, 2015); Міжнародній науково-практичній конференції «Перші академічні читання, присвячені пам'яті Г. І. Волинки “Філософія. Освіта. Наука”» (Київ, 2015).

Публікації. Основний зміст дисертаційного дослідження викладено у двадцяти двох одноосібних наукових публікаціях, зокрема у дев'яти статтях, у тому числі одній – у зарубіжному науковому виданні, восьми – у фахових виданнях України з філософських наук (з них дві – у виданнях, внесених до міжнародних наукометричних баз), тринадцяти – у збірниках матеріалів міжнародних та всеукраїнських наукових конференцій.

Структура та обсяг дисертаційного дослідження зумовлені його метою, логікою розкриття теми та послідовністю виконання дослідницьких завдань. Дисертація складається зі вступу, чотирьох розділів, які включають десять підрозділів, висновків і списку використаних джерел. Загальний обсяг дисертації – 247 сторінок, із них 217 – основного тексту. Список використаних джерел становить 30 сторінок і налічує 371 найменування, з них 60 – іноземними мовами.

ОСНОВНИЙ ЗМІСТ ДИСЕРТАЦІЇ

У **Вступі** обґрунтовано актуальність історико-філософського аналізу світоглядно-гуманістичної парадигми Мішеля Монтеня в національній філософській думці, визначено мету й завдання, об'єкт і предмет дослідження, проаналізовано ступінь розробленості запропонованої теми в українській та зарубіжній науковій літературі, розкрито методологічну складову й методику дослідження, визначено наукову новизну роботи та показано доцільність теоретичного й практичного застосування одержаних результатів.

У **першому розділі – «Філософія Мішеля Монтеня в контексті сучасних джерел та теоретико-методологічних підходів»** – здійснено огляд історико-філософських джерел запропонованої проблематики в науковій

літературі, представлено основні підходи та методи, відповідно до яких досліджено світоглядно-гуманістичну концепцію Мішеля Монтеня.

У підрозділі 1.1. – «Творчий спадок Мішеля Монтеня як предмет наслідування та наукового аналізу» – відзначено, що перші спроби розкрити творчий задум Монтеня здійснено в працях зарубіжних дослідників кінця ХІХ–початку ХХ ст.: Е. Ауербаха, Л. Брюнsvіка, М. Вейлера, П. Віллея, В. Дільтея, Р. Емерсона, Г. Лансона, Е. Кассіра, А. Тібоді й ін. Подальше висвітлення продовжено О. Байі, Ж. М. Бенє, Ж. Гітоном, В. Декомбом, В. Диньовим, М. Дреано, Ф. Дювіаром, З. Залюком, М. Зінком, Е. Калло, М. Коншом, П. Куртцом, П. Магнардом, О. Монженом, П. Райлі, Б. Расселом, Д. Реале, Ж. Ф. Ревелем, Ч. Тейлором, Р. Флатманом, Х. Фрідріхом, К. Штірле та ін.

До наукових розвідок радянського періоду потрібно віднести праці В. Богуславського, В. Большакова, О. Горфункеля, Л. Кесселя, Ф. Коган-Бернштейн, В. Комарової, В. Кузнецова, О. Лосєва, Н. Мавлевич, Н. Мотрошилової, Н. Рикової, В. Соколова, С. Юровського, в яких переважає, не позбавлене ідеологічного впливу, трактування філософії Монтеня як скептицизму та критика схоластики за догматизм; Ренесансу за титанізм та антропоцентризм. Подальші дослідження філософії Монтеня продовжили сучасні російські науковці П. Гуревич, А. Гусейнов, С. Земляний, М. Лященко, С. Перевезенцев, А. Стасенко, Т. Федорова, В. Шестаков.

Сучасний стан осмислення філософії Мішеля Монтеня перебуває на стадії динамічного підйому. Вагомими є наукові розвідки українських вчених, до яких належать праці О. Александрової, І. Бичка, В. Буслинського, В. Горського, М. Зайцева, С. Квіта, М. Кириченка, В. Климова, О. Корха, С. Кримського, Т. Лютого, В. Мельника, В. Менжуліна, І. Огородника, О. Панича, В. Петрушенка, В. Табачковського, В. Ярошовця та ін.

Попри широке зацікавлення «Пробами» Мішеля Монтеня та цитування його висловів, у науковій думці досі не було здійснено комплексного аналізу світоглядно-гуманістичних поглядів мислителя.

У підрозділі 1.2. – «Методологічне підґрунтя осмислення світоглядно-гуманістичних поглядів Мішеля Монтеня» – визначено загальнотеоретичні основи дослідження, його методологію, основні поняття та предметне поле світоглядно-гуманістичного дискурсу. Теоретико-методологічну основу дослідження складають історико-філософський та компаративний аналіз, системний підхід, які дають змогу розкрити основні ідеї, репрезентовані у філософській парадигмі Мішеля Монтеня. Розкрито специфіку й особливості застосування феноменологічного та герменевтичного методів, які дали змогу осмислити глибинні пласти людської природи, проаналізувати погляди Монтеня на буттєві вияви людини й визначити ціннісні пріоритети та настанови мислителя.

Вказано, що багатоаспектний зміст творчого доробку Монтеня зумовив залучення широкого кола праць зарубіжних та українських філософів, без яких осмислення світоглядних, філософсько-антропологічних, морально-етичних, гуманістичних аспектів філософії французького мислителя було б

проблематичним. Із цією метою застосовано науковий доробок зарубіжних філософів: Ф. Бекона, М. Бердяєва, М. Бубера, Г.-Г. Гадамера, Д. Дідро, А. Камю, І. Канта, М. Мамардашвілі, О. Монжена, Ф. Ніцше, Б. Рассела, Ж. - П. Сартра, В. Татаркевича, В. Франкла, М. Хайдеггера, М. Шелера, К. Ясперса. Обґрунтування новітніх підходів до осмислення філософської проблематики знайшло втілення в наукових розвідках українських вчених: Н. Адаменко, Є. Андроса, В. Андрущенко, Р. Арцишевського, Е. Бистрицького, Н. Бобошко, М. Булатова, С. Возняка, Г. Волинки, О. Гомілко, В. Горського, І. Гояна, А. Дондюка, Т. Жижко, П. Йолоня, М. Кашуби, Г. Ковадло, Н. Кочубей, С. Кримського, В. Кременя, О. Кузя, О. Левченко, Я. Любивою, Т. Лютого, В. Ляха, В. Малахова, Б. Матюшка, Г. Меднікової, Н. Мозгової, І. Немчинова, Л. Облової, В. Петрушенка, Г. Поперечної, М. Поповича, С. Пролєса, В. Рижка, С. Русакова, А. Семенова, А. Скрайновської, Л. Солонько, Л. Сторіжко, С. Сторожук, В. Табачковського, Г. Шалашенка, В. Шинкарука, О. Яроша, В. Ярошовця та ін.

У другому розділі – **«Вихідні засади світоглядно-гуманістичної концепції Мішеля Монтеня»** – визначено суть застосованого Монтенем у «Пробах» методу пізнання та самопізнання й виявлено підґрунтя та світоглядні засади філософської позиції мислителя.

У підрозділі 2.1. – **«Метод пізнання та самопізнання Мішеля Монтеня»** – проаналізовано текст «Проб», праці послідовників і дослідників ідей Монтеня й з'ясовано, що в науковій літературі щодо застосованого методу у філософії французького мислителя немає одностайності.

Відзначено, що Монтень талановито застосував підхід свого кумира, Сократа, переосмисливши класичний заклик «Пізнай самого себе», що зумовило утвердження нового методу самодослідження, який у сучасній філософській літературі отримав назву “саморефлексія”. Оскільки мислитель створив правдивий детальний образ самого себе, усе перевіряючи на терезах мудрості та правди, то його метод доречно назвати істинною саморефлексією Монтеня (*Vèritable auto-reflexion de Montaigne*). Підкреслено, що саме правда стала для Монтеня істинним мірилом, а творчий підхід, здатність нестандартно й по-новому мислити дали змогу бути внутрішньо незалежним, мати гідну життєву позицію, бути цілісним.

У підрозділі 2.2. – **«Особливості концептуальних положень філософії Монтеня в контексті епохи Відродження»** – указано, що лейтмотивом дослідницьких запитів та самопізнання Монтеня стало питання-гасло «Що я знаю?» («*Que scais-je?*») а спрямованість міркувань визначив підхід, який пояснює слово «епохе» (гр. – *ἐποχή*), тобто: я утримуюсь і не схиляюся ні туди, ні сюди.

Показано, що філософський плюралізм (стоїцизм, епікуреїзм, скептицизм, натуралізм, раціоналізм, емпіризм, фідеїзм), представлений у «Пробах», використано автором для влучного обґрунтування власних гуманістичних поглядів на людину та світ. Реалії того часу вимагали нового підходу до пізнання й спонукали Монтеня трансформувати філософський досвід своїх

попередників та сучасників і застосувати власний підхід – життєво-досвідне пізнання, яке ґрунтувалося на критично-скептичному мисленні, іронії та самоіронії. Відзначено, що філософія Монтеня має світсько-гуманістичне спрямування, натуралістичний характер, а істинна саморефлексія, спрямована на тілесність, розум, відчуття, волю, буттєві та життєві вияви, дала змогу окреслити людину як багатогранну, суперечливу й відкрити тілесно-душевну цілісність, якій притаманні позитивні та негативні прояви. Доведено, що основу філософії Монтеня складає гуманістичний індивідуалізм, який передбачає першочергове право людини на особисте життя, утілення власного неповторного буттєвого проекту й дотримання загальнолюдських цінностей: права людини на життя, свободу, реалізацію індивідуальних здібностей, повноцінне та щасливе життя, гуманне ставлення до себе.

У третьому розділі – **«Антропологічний вимір есеїв Монтеня»** – розкрито суть та особливості філософсько-антропологічних поглядів мислителя на природу, сутність, життєві й буттєві вияви людини.

У підрозділі 3.1. – **«Розуміння Мішелем Монтенем людської природи»** – з'ясовано, що спроба наблизитися до іпостасі антропологічного досвіду починається з роздумів Монтеня про власне «Я». Із позиції натуралізму мислитель підкреслює, що для існування людини як природної істоти, насамперед, потрібно мати людський організм, тобто народитися людиною. Для буття людини наявність тіла – необхідна умова, однак недостатня, оскільки найважливішим чинником становлення й утвердження людини є її душа, яка народжується разом із тілом, але лише у двадцятирічному віці досягає досконалості. Вказано, що в антропологічній парадигмі Монтеня душа виступає осердям і вмістилищем чеснот та здібностей людини, які потребують розвитку й удосконалення завдяки освіті, вихованню, спілкуванню, прилученню до духовно-культурних та матеріальних цінностей. У звичайної людини душа й тіло є повністю залежними, порухи душі здійснюються за допомогою різних частин тіла, хоча розпорядницею людини є тільки її душа. Підкреслено, що в «Пробах» людина постає як тілесно-душевна цілісність, яка зумовлює буття людини як природної та духовної істоти, тому втрата цієї цілісності означає втрату людини.

У підрозділі 3.2. – **«Спрямованість філософських запитів Монтеня на сутнісні вияви людини»** – показано, що дослідження людської сутності для філософа виявилось досить проблематичним заняттям, оскільки все в людині взаємопов'язане невідомими узами, проте здатність пізнати їх у людини обмежена. Вказано, що Монтень на першому етапі осмислював розум, згодом почав досліджувати відчуття та волю людини. Філософ робить висновок про вагомість відчуттів для існування людини та її пізнання, однак, на його думку, без застосування розуму й розумової діяльності вони не можуть дати повноцінного життя та достовірного знання. Погляди філософа на волю не є послідовними й однозначними. У низці випадків стверджується незалежність свідомості людини від тіла та влади над нею духу й волі, в інших твердженнях указано, що тілесність повністю не підкоряється розуму та волі, а лише життєві

обставини, які не залежать від людини, владарюють над нею. Носієм свідомості людини є мозок, тому самовладання лише частково може залежати від розуму й рівня витривалості людини.

У підрозділі 3.3. – «**Специфіка філософсько-антропологічних ідей французького мислителя**» – вказано, що, позбувшись впливу традиційних філософсько-антропологічних концепцій, Монтень переніс на себе пізнання людини, що постала як багатогранна, суперечлива й відкрита тілесно-душевна цілісність, якій притаманні позитивні і негативні вияви, тому вона не вища й не нижча за інші істоти. У природі людини закладено здатність бути біологічною, соціальною, індивідуальною істотою, що може розвиватися як свідома, духовна та моральна особистість, а може стати аморальною, егоїстичною й позбавленою розумових здібностей. Підкреслено, що Монтень не подає однозначних філософсько-антропологічних висновків, оскільки після багаторічної саморефлексії він навіть засумнівався в можливості пізнання людини, оскільки вона виявилася надто складною, багатовимірною й відкритою до будь-яких впливів на життєві та буттєві вияви істотою.

У четвертому розділі – «**Сенсожиттєва проблематика гуманістики Мішеля Монтеня**» – розкрито філософську позицію Монтеня на індивідуальне життя людини, сенс життя та проблему смерті й подано гуманістичні настанови та ціннісні пріоритети мислителя.

У підрозділі 4.1. – «**Індивідуальне життя людини**» – указано, що Монтень обґрунтував погляди на індивідуальне життя людини з позиції свого життєвого досвіду. Основу філософії життя французького мислителя складає гуманістичний індивідуалізм, що передбачає першочергове право людини на особисте життя й утілення власного неповторного буттєвого проекту. Відзначено, що життя людини – це різносторонній та різноплановий матеріальний і тілесний рух, який має початок та кінець, що є особливістю для кожної живої істоти. Подібно до природи життя людини також умовно можна поділити на вікові періоди: дитинство, юність, зрілість, старість, кожен з яких має свої особливості, переваги й недоліки. Природа створила всі умови для щасливого та повноцінного життя людини й не потребує виконання якоїсь особливої ролі. Кожна людина прийшла у світ діяти, тому повинна гідно виконати роль людини відповідно до власних нахилів і запитів. У мистецтві жити найважливішим для Монтеня була незалежність від суспільства, сім'ї, інших людей, а також від власних захоплень та пристрастей. Мірилом життя повинна стати не кількість прожитих років, а його зміст, який залежить від того, чим його наповнить сама людина.

У підрозділі 4.2. – «**Сенс життя й проблема смерті**» – показано, що у визначенні сенсу життя людини особливого значення Монтень надавав філософії, яка повинна бути спрямована на людину та її життя. Сенс життя, згідно з Монтенем, полягає в самому житті, наповненому такими діями й вчинками, які найбільше відповідають життєвим запитам людини, однак вони не повинні суперечити загальнолюдським цінностям і нормам поведінки. Щасливе, гідне й добродієсне життя можливе лише на засадах справедливості,

свободи, любові, релігійної толерантності, міри в усьому та передбачає позбавлення від нездійснених ідей, штучних задовольень, честолюбства, брехні, заздрощів, жорстокості. Загалом мислитель відстоює думку, що людина не повинна позбавляти себе життя, хоча в окремих випадках вона може мати на це право. Людина – істота не вічна, тому про безсмертя душі Монтень не висловлюється однозначно, а лише в іронічній формі заперечує свою здатність обговорювати це питання. В етичному вченні Монтень відстоює земне життя, а не потойбічне, тому його дослідницькі запити спрямовано на реальну живу людину, «Я» мислителя.

У підрозділі 4.3. – «Життєва позиція, гуманістичні ціннісні пріоритети й настанови Монтеня» – визначено, що життєва позиція Монтеня співмірна з його особистими домаганнями на серединне місце в суспільстві, яке давало змогу відгородитися від різних крайнощів – від надмірної особистої активності та від підневільної покори усьому. Згідно з Монтенем це означало, що у розв'язанні суспільних проблем, він посідав виважену, так би мовити серединну життєву позицію, яка полягала в тому, що мислитель намагався уникати крайнощів, тобто прагнув не бути занадто задіяним в соціальному житті і водночас відстоював свою особисту позицію, не впадаючи в егоїзм. Стосовно збереження цілісності Франції Монтень посідав активну життєву позицію, а щодо заміни державного ладу та законів мав скептичну позицію. Задля утвердження цілісного, справедливого, духовно розвиненого суспільства людина повинна дотримуватися законів своєї країни, звичаїв, етичних норм поведінки, толерантного ставлення до інших, позбутися честолюбства, брехні, заздрощів, жорстокості й навчитися терпіти те, чого не уникнути. Монтень не подає готових рецептів того, як діяти, для мислителя гуманістичного складу важливе дотримання таких життєвих правил, які б не нехтували усталеними загальнолюдськими цінностями: життям, свободою, справедливістю, рівністю, чеснотою, людяністю, любов'ю, миром. Мішель Монтень позначив смислові зв'язки між минулим і сучасним, тому його настанови – Пізнай самого себе! Будь мудрим! Будь здоровим! Будь рабом самого себе! Задовольняйся своїм! Нічого надміру! Будь вільним! Будь щасливим! – завжди будуть актуальними для нащадків.

ВИСНОВКИ

1. В історії філософських досліджень ідейної спадщини Мішеля Монтеня можна виділити чотири етапи: перший, представлений науковими розвідками зарубіжних вчених кінця XIX початку XX ст.; другий – дослідженнями зарубіжних та радянських науковців середини XX ст.; третій складають наукові розвідки зарубіжних та українських вчених кінця XX ст.; четвертий, до якого належать сучасні зарубіжні та українські наукові дослідження. Увагу цих науковців зосереджено на різних аспектах філософії французького мислителя, крізь призму яких можна проаналізувати вихідні положення світоглядно-гуманістичної концепції Монтеня.

2. Окрім історико-філософського та компаративного аналізу, найбільш продуктивними для розкриття особливостей філософсько-антропологічних поглядів Монтеня є герменевтичний та феноменологічний методи, які дозволили проаналізувати антропологічну та аксіологічну складові «Проб».

3. Монтень переосмислив класичний заклик «Пізнай самого себе»: трансформував у власний метод самопізнання. Детальний правдивий образ «Я» мислителя – це результат довготривалої поглибленої саморефлексії Монтеня. Оскільки мислитель створив правдивий детальний образ самого себе, усе перевіряючи на терезах мудрості та правди, то його метод доречно назвати істинною саморефлексією Монтеня (*Vèritable auto-reflexion de Montaigne*).

4. Переосмислення Мішелем Монтенем філософських вчень античності, Середньовіччя та Відродження зумовило поєднання різного плану й спрямування ідей і переконань (стоїцизм, епікуреїзм, скептицизм, натуралізм, раціоналізм, емпіризм, фідеїзм), представлений у «Пробах», використаний мислителем для більш влучного обґрунтування власних гуманістичних поглядів на людину й світ. Реалії того часу вимагали нового підходу до пізнання й спонукали Монтеня трансформувати філософський досвід своїх попередників і застосувати власний підхід – життєво-досвідне пізнання, яке ґрунтувалося на критично-скептичному мисленні, іронії та самоіронії. Лейтмотивом дослідницьких запитів і самопізнання Монтеня стало питання-гасло «Що я знаю?» («*Que scais-je?*»), а застосований філософський плюралізм зумовив перенесення центру мислення на самосвідомість, тобто «Я-мислителя», як запоруку достовірного осягнення світу й людини загалом. Монтень дотримувався принципів фундаментальної реальності, об'єктивності, доцільності, гуманізму.

5. Мислитель осмислює людину з позиції натуралізму, яка постає, насамперед, як природна істота. Він вважав, що для буття людини наявність тіла – необхідна умова, однак недостатня. Вказано, що в антропологічній парадигмі Монтеня душа виступає осердям і вмістилищем чеснот та здібностей людини, які потребують розвитку й удосконалення завдяки освіті, вихованню, спілкуванню, прилученню до духовно-культурних та матеріальних цінностей. У звичайної людини душа й тіло є повністю залежними, порухи душі здійснюються за допомогою різних частин тіла, хоча розпорядницею людини є тільки її душа. Підкреслено, що в «Пробах» людина постає як тілесно-душевна цілісність, яка зумовлює буття людини як природної та духовної істоти, тому втрата цієї цілісності означає втрату людини.

6. Осмислення людської сутності для філософа виявилось досить проблематичним заняттям, оскільки все в людині взаємопов'язане невідомими узами, проте здатність пізнати їх у людини обмежена. Вказано, що Монтень на першому етапі осмислював розум, згодом почав досліджувати відчуття та волю людини. Філософ робить висновок про вагомість відчуттів для існування людини та її пізнання, однак без застосування розуму й розумової діяльності вони не можуть дати повноцінного життя та достовірного знання. Погляди

філософа про волю не є послідовними й однозначними. В деяких твердженнях вказано на незалежність свідомості людини від тіла та безмежну владу над ним духу й волі, в інших – тілесність повністю не підкоряється розуму та волі, а лише життєві обставини, які не залежать від людини, мають владу над нею. Носієм свідомості людини є мозок, тому самовладання лише частково може залежати від розуму й рівня витривалості людини.

7. Пізнання і самопізнання відбувається через спостереження, роздуми, самоаналіз, написання тексту книги. Філософія Монтеня – це перша спроба філософсько-антропологічної саморефлексії в добу пізнього Відродження, вона розкриває глибинну структуру реальної людини у всій її складності та граничності, а не такої, яку вимріяли гуманісти епохи Відродження. Багаторічний самоаналіз і прискіпливу увагу до індивідуального життя у всіх його проявах спрямовано в глибини власної душі автора: це були його фізика й метафізика. Людина в «Пробах» постає як багатогранна, суперечлива, відкрита тілесно-душевна цілісність, сутність якої виявляється у співвідношенні тілесності, розуму, відчуттів, волі. У природі людини закладена здатність бути біологічною, соціальною, індивідуальною істотою, яка може розвиватися як свідомо, духовно й моральна особистість, а може стати аморальною, егоїстичною та позбавленою розумових здібностей. Мислитель виступав проти антропоцентризму: згідно з його філософською позицією, людина – це істота, яка не нижча і не вища за інші істоти, і кожній людині властиве все те, що й усій людськості.

8. Монтень обґрунтував погляди на індивідуальне життя людини з позиції свого життєвого досвіду. Основу філософії життя французького мислителя складає гуманістичний індивідуалізм, що передбачає першочергове право людини на особисте життя й утілення власного неповторного буттєвого проекту. Відзначено, що життя людини – це різносторонній та різноплановий матеріальний і тілесний рух, який має початок та кінець, що є особливістю усіх живих істот. Життя кожної людини є абсолютним, але конечним. Природа створила всі умови для щасливого та повноцінного життя людини й не потребує від неї виконання якоїсь особливої ролі. Людина прийшла у світ діяти, тому повинна гідно виконати свої ролі: особисту роль людини та суспільну роль відповідно до власних нахилів і запитів. У мистецтві жити найважливішим для Монтеня була незалежність від суспільства, сім'ї, інших людей, а також від власних захоплень та пристрастей. Мірилом життя повинна стати не кількість прожитих років, а його зміст, який залежить від того, чим його наповнить сама людина.

9. У визначенні сенсу життя людини Монтень особливого значення надавав філософії, яка повинна бути спрямована на людину та її життя. Сенс життя, згідно з Монтенем, полягає в самому житті, наповненому такими діями й вчинками, які найбільше відповідають життєвим запитам людини, однак вони не повинні суперечити загальнолюдським цінностям і нормам поведінки. Щасливе, гідне й добродієсне життя можливе лише на засадах справедливості, свободи, любові, релігійної толерантності, міри в усьому та передбачає

позбавлення від нездійснених ідей, штучних задоволень, честолюбства, брехні, заздрощів, жорстокості. Загалом мислитель відстоює думку, що людина не повинна позбавляти себе життя, хоча в окремих випадках вона може мати на це право. Людина – істота не вічна, тому про безсмертя душі Монтень не висловлюється однозначно, а лише в іронічній формі заперечує свою здатність обговорювати це питання. В етичному вченні Монтень відстоює земне життя, а не потойбічне, тому його дослідницькі запити спрямовано на реальну живу людину, «Я» мислителя.

10. Життєва позицію Монтеня була зумовлена його високим соціальним статусом та активною суспільною роллю, ґрунтувалась на основі його внутрішнього «Я» й була співмірна не якійсь ідеї, державі, народу в цілому, а власному «Я», що не характеризує таку позицію як егоїстичну, бо лише вільна, самодостатня та щаслива особистість може бути корисною суспільству й іншим людям. Загалом Монтень посідав виважену, так би мовити серединну життєву позицію у розв'язанні суспільних проблем, яка полягала в тому, що він намагався уникати крайнощів, тобто прагнув не бути занадто задіяним у соціальному житті і водночас відстоював свою особисту позицію, не впадаючи в егоїзм. Мислитель вважав, що людина прийшла у світ діяти й жити щасливо, тому обрав ту форму протесту, яка, на його думку, була найбільш прийнятною та властивою для мудрих і виважених людей – творчу діяльність. Монтень переконував, що людина має терпіти те, чого не уникнути, а отже, бути готовою до всього того, що посилають їй доля та Бог. Найважливішими людськими цінностями мислитель вважав життя людини, здоров'я, любов, свободу, справедливість, людяність, гідність, толерантність, відсутність різних конфліктів. Мішель Монтень позначив смислові зв'язки між минулим і сучасним, тому його настанови – Пізнай самого себе! Будь мудрим! Будь здоровим! Будь рабом самого себе! Задовольняйся своїм! Нічого надміру! Будь вільним! Будь щасливим! – завжди будуть актуальними для нащадків.

СПИСОК ПРАЦЬ, ОПУБЛІКОВАНИХ ЗА ТЕМОЮ ДИСЕРТАЦІЇ

1. Яручик А. И. Метод познания человека в «Опытах» Мишеля Монтеня / А.И. Яручик // Веснік Брэсцкага ўніверсітэта. – Серыя 1 : Філасофія. Палітологія. Сацыялогія : навук-тэарэт. часоп. / галоў. рэд. А.М. Сендзер. – Брэст : Выд-ва БрДУ імя А.С. Пушкіна, 2016. – № 1. – С. 63–68

2. Яручик А.І. Феномен життєвої мудрості у світоглядно-гуманістичній концепції Мішеля Монтеня / А.І. Яручик // Гілея : науковий вісник : зб. наук. праць / голов. ред. В.М. Вашкевич. – К. : Вид-во «Гілея», 2015. – Вип. 97 (6). – С. 228–233.

3. Яручик А.И. Опыт познания человека в философии М. Монтеня / А.И. Яручик // Гілея: науковий вісник : зб. наук. праць / голов. ред. В.М. Вашкевич. – К. : Вид-во «Гілея», 2015. – Вип. 98 (7). – С. 188–191.

4. Яручик А.І. Гуманістичне розуміння природи людини у філософському вченні М. Монтеня / А.І. Яручик // Науковий вісник Волинського державного університету імені Лесі Українки. Філософські науки. – Луцьк : РВВ «Вежа» Волин. держ. ун-ту ім. Лесі Українки, 2007. – № 8. – С. 194–200.

5. Яручик А.І. Історико-філософські витoki поглядів М. Монтеня про людину / А.І. Яручик // Науковий вісник Волинського національного університету імені Лесі Українки. Філософські науки. – Луцьк : РВВ «Вежа» Волин. нац. ун-ту ім. Лесі Українки, 2008. – № 12. – С. 187–194.

6. Яручик А.І. Самопізнання у «Пробах» Монтеня – найважливіший постулат прагнення людини до свободи / А.І. Яручик // Науковий вісник Волинського національного університету імені Лесі Українки. Філософські науки. – Луцьк : РВВ «Вежа» Волин. нац. ун-ту ім. Лесі Українки, 2009. – № 19. – С. 122–127.

7. Яручик А.І. Взаємозв'язок розумового та емоційного начал у філософсько-антропологічній концепції М. Монтеня / А.І. Яручик // Науковий вісник Волинського національного університету імені Лесі Українки. Філософські науки. – Луцьк : Волин. нац. ун-т ім. Лесі Українки, 2010. – № 27. – С. 32–37.

8. Яручик А.І. Бог, природа, людина: філософські погляди М. Монтеня / А.І. Яручик // Науковий вісник Волинського національного університету імені Лесі Українки. Філософські науки. – Луцьк : Волин. нац. ун-т. ім. Лесі Українки, 2010. – № 28. – С. 103–108.

9. Яручик А.І. Людина як тілесно-душевна цілісність у філософії Мішеля Монтеня / А.І. Яручик // Нова парадигма : журн. наук. праць / голов. ред. В.П. Бех. – К. : Вид-во НПУ ім. М.П. Драгоманова, 2015. – Вип. 128. – С. 42-52.

10. Яручик А.І. «Проби» – підручник життя Мішеля Монтеня / А. І. Яручик // Проблеми сучасного підручника: зб. наук. праць. – Луцьк : РВВ «Вежа» Волин. держ.ун-ту ім. Лесі Українки, 2007. – Вип. 7. – С. 239–244.

11. Яручик А.І. Здійснення людини у мові: філософсько-антропологічний аспект / А.І. Яручик // Мовленнєвий простір сучасного школяра : зб. наук. праць. – Луцьк : ВІШПО, 2009. – С. 177–189.

12. Яручик А.І. Філософія життя М. Монтеня / А.І. Яручик // Волинь очима молодих науковців: минуле, сучасне, майбутнє: Матеріали ІІ Міжнар. наук.-практ. конф. асп. і студ. (16–17 квіт. 2008 р.) : у 2 т. - Т. 1. – Луцьк : РВВ «Вежа» Волин. нац. ун-ту ім. Лесі Українки, 2008. – С. 166–167.

13. Яручик А.І. Гармонія духовного та тілесного у філософії М. Монтеня / А.І. Яручик // Філософія гуманітарного знання: раціональність та духовність : матеріали Міжнар. наук. конф. (2–3 жовт. 2008 р.). – Чернівці : Рута, 2008. – С. 96–98.

14. Яручик А.І. Проблема сенсу життя людини у філософії Мішеля Монтеня / А.І. Яручик // VI Харківські студентські філософські читання: матеріали Міжнар. наук. конф. студ. та асп. (2–3 квіт. 2009 р.). – Х. : Харк. нац. ун-т. ім. В. Н. Каразіна, 2009. – С. 89–91.

15. Яручик А.І. Гуманістичні настанови М. Монтеня – передумова толерантності / А.І. Яручик // Волинь очима молодих науковців : минуле, сучасне, майбутнє: матеріали III Міжнар. наук.-практ. конф. асп. і студ. (13–14 трав. 2009 р.) : у 2 т. –Луцьк : Волин. нац. ун-т ім. Лесі Українки, 2009. – Т.1. – С. 146–147.

16. Яручик А.І. Індивідуальне життя людини у філософії М. Монтеня / А.І. Яручик // Людина. Світ. Суспільство (до 175-річчя філософського факультету): матеріали Міжнар. наук. конф. (21–22 квітня 2009 р. – К. : Вид.-поліграф. центр «Київський університет», 2009. – Ч. IX. – С. 78–80.

17. Яручик А.І. Концепція свободи у філософії М. Монтеня / А.І.Яручик // Діалектики духовних процесів – 8: матеріали Всеукр. конф. студ.-філос. та молодих науковців (23–26 тр. 2009 р.). – Дрогобич : Дрогобиц. дер. пед. ун-т. ім. І. Франка, 2009. – С. 52–54.

18. Яручик А.І. Чому студенти університету повинні вивчати філософію? / А.І. Яручик // Волинь очима молодих науковців: минуле, сучасне, майбутнє: матеріали IV Міжнар. наук.-практ. конф. асп. і студ. (12–13 трав. 2010 р.) : у 2 т.– Луцьк : Волин. нац. ун-т. ім. Лесі Українки, 2010. – Т. 1. – С. 62–63.

19. Яручик А.І. Досвід саморефлексії Монтеня / А.І. Яручик // Молода наука Волині: пріоритети та перспективи досліджень: матеріали V Міжнар. наук.-практ. конф. студ. і асп. (10–11 трав. 2011 р.) : у 3 т. – Луцьк : Волин. нац. ун-т ім. Лесі Українки, 2011. – Т.1. – С. 180–181.

20. Яручик А.І. Есеїстика Мішеля Монтеня: ідея соціальних ролей та справедливості / А.І. Яручик // Дні науки філософського факультету – 2014: матеріали Міжнар. наук. конф. (15–16 квіт. 2014 р.) : [матеріали доп. та виступів] / редкол. : А.Є. Конверський [та і н.]. – К. : Вид. –поліграф. центр «Київський університет», 2014. – Ч. 1. – С. 64–66.

21. Яручик А.І. Мішель Монтень: філософське осягнення людини / А.І. Яручик // Філософія людини як шлях гуманізму та гідності у граничному бутті суспільства : підхід філософської антропології як мета антропології: матеріали Міжнар. наук.-практ. конф. (30–31 берез. 2015 р.) : зб. наук. праць / за заг. ред. Н.В. Хамітова. – К.: Вид-во НПУ ім. М.П. Драгоманова, 2015. – С. 119–120.

22. Яручик А.І. Багатовимірність і суперечливість людини у філософії Мішеля Монтеня / А.І. Яручик // Перші академічні читання пам'яті Г.І. Волинки: “Філософія. Освіта. Наука”: матеріали Міжнар. наук.-практ. конф. (15–16 трав. 2015 р.). – К. : Вид-во НПУ ім. М.П. Драгоманова, 2015. – С. 67–69.

АНОТАЦІЇ

Яручик А.І. Світоглядно-гуманістична концепція Мішеля Монтеня. – Рукопис.

Дисертація на здобуття наукового ступеня кандидата філософських наук за спеціальністю 09.00.05 – історія філософії. Національний педагогічний університет імені М.П. Драгоманова. – Київ, 2016.

У дисертації вперше в межах вітчизняної історико-філософської думки здійснено системний аналіз творчого спадку Мішеля Монтеня, окреслено світоглядно-гуманістичну концепцію Монтеня й обґрунтовано значимість, позитивний потенціал, вагомий внесок мислителя в становлення європейського інтелектуального простору.

Філософія Монтеня має світсько-гуманістичне спрямування, натуралістичний характер й заснована на критично-скептичному мисленні, іронії та самоіронії. Істинна саморефлексія Монтеня, спрямована на тілесність, розум, відчуття, волю, життєві й буттєві вияви, дала змогу окреслити людину як багатогранну, суперечливу та відкриту тілесно-душевну цілісність, якій притаманні позитивні й негативні прояви. Доведено, що основу філософії Монтеня становить гуманістичний індивідуалізм, який передбачає першочергове право людини на особисте життя, утілення власного неповторного буттєвого проекту й дотримання загальнолюдських цінностей: права людини на життя, свободу, реалізацію індивідуальних здібностей, повноцінне та щасливе життя, гуманне ставлення до себе.

Указано, що Мішель Монтень не створив цілісної філософської системи поглядів, оскільки осмислював «Я» мислителя, живу природну людину, яка постала настільки неоднозначною, що вписати її в якусь єдину концепцію виявилось проблематично, якщо й узагалі можливо.

Ключові слова: Мішель Монтень, людина, життєво-досвідне пізнання, саморефлексія, критично-скептичне мислення, іронія, гуманістичний індивідуалізм, «Я» мислителя.

Яручик А.И. Мировоззренческо-гуманистическая концепция Мишеля Монтеня. – Рукопись.

Диссертация на соискание научной степени кандидата философских наук по специальности 09.00.05 – история философии. Национальный педагогический университет имени М.П. Драгоманова. – Киев, 2016.

В диссертации впервые в рамках украинской историко-философской мысли сделан систематический анализ творческого наследия Мишеля Монтеня, очерчена мировоззренческо-гуманистическая концепция и аргументирована значимость, позитивный потенциал, большой вклад мыслителя в становление европейского интеллектуального пространства.

Предлагаемое исследование содержит системную рецепцию источников, которые раскрывают сущность и специфику мировоззренческо-гуманистических взглядов Мишеля Монтеня на человека, его индивидуальную жизнь, смысло-жизненные приоритеты и ценности. Отмечается, что философия французского мыслителя имеет светско-гуманистическое направление, натуралистический характер и основана на критически-скептическом мышлении, иронии и самоиронии. Лейтмотивом исследовательских запросов Монтеня стал вопрос-лозунг «Что я знаю?» («Que scais-je?»), а классический призыв «Познай самого себя» предопределил предмет познания – «Я» мыслителя.

Раскрыта сущность примененного в «Опытах» метода, истинной саморефлексии Монтеня (*Vèritable auto-reflexion de Montaigne*) как наиболее удачного для познания человека, поскольку автор создал свой истинный образ себя, все проверяя на чаше весов мудрости и правды.

Показано, что переосмысление французским мыслителем постулатов античности, Средневековья и Ренессанса определило сочетание разного плана идей и убеждений. Философский плюрализм (стоицизм, эпикуреизм, скептицизм, натурализм, рационализм, эмпиризм, фидеизм), представленный в «Опытах», был использован мыслителем для более точного объяснения собственных взглядов на человека и мир. Реалии того времени требовали нового подхода к познанию и побудили Монтеня к трансформации философского опыта своих предшественников и применение собственного подхода, жизненно-опытного познания, которое направлено на осмысление природы человека, его умственных способностей, ощущений, эмоций, переживаний, желаний, жизненных и бытийных проявлений, ценностных приоритетов.

Природа человека способствует тому, что он может развиваться как сознательная и моральная личность, а может стать аморальным, эгоистичным и лишенным умственных способностей существом.

Раскрывается сущность мировоззренческой позиции Монтеня, в соответствии с которой человек пришел в мир, чтобы действовать и быть счастливым, поэтому каждый должен исполнять свои роли – роль личности и гражданина – настолько, насколько это нужно и полезно ему и обществу. Жизненная позиция Монтеня определялась его высоким социальным статусом и общественной ролью, соответствовала его внутреннему «Я» и была соизмерима не с отдельной идеей, обществом, народом вообще, а с его личностью, что не характеризует такую позицию как эгоистическую, поскольку только свободный, самодостаточный и счастливый человек может быть полезным и себе, и другим людям. Смысл жизни каждого человека должен иметь гуманистический человеческий характер.

Акцентируется, что наиболее важными общечеловеческими ценностями Монтень считал жизнь человека, здоровье, любовь, свободу, справедливость, человечность, достоинство, терпимость, толерантность. Мишель Монтень обозначил смысловые связи между прошлым и будущим, поэтому его призывы – Познай самого себя! Будь мудрым! Будь здоровым! Будь рабом самого себя! Довольствуйся своим! Ничего лишнего! Будь свободным! Будь счастливым! – всегда будут актуальными для потомков.

Отмечается, что Мишель Монтень не создал целостной философской системы взглядов, поскольку он осмысливал живого природного человека, «Я» мыслителя, который оказался настолько неоднозначным, что вписать его в некую единственную концепцию оказалось проблематично, если вообще это возможно. Французский мыслитель-гуманист лишь стремился отыскать ответы на важные жизненные вопросы, а не занимался теоретическими дефинициями,

поэтому его жизненно-опытное познание значительно опередило теоретическую рефлексию и, как показала история, – свое время.

Ключевые слова: Мишель Монтень, человек, жизненно-опытное познание, саморефлексия, критическо-скептическое мышление, ирония, гуманистический индивидуализм, «Я» мыслителя.

Yaruchyk A.I. Ideological and humanistic conception of Michel de Montaigne. – Manuscript.

Dissertation for obtaining the candidate of philosophical sciences degree (PhD): speciality 09.00.05 – History of Philosophy. M.P. Dragomanov National Pedagogical University. – Kyiv, 2016.

For the first time within the framework of the national historical and philosophical thought a systemic analysis of Michel de Montaigne's philosophical heritage has been made, the ideological and humanistic conception of Montaigne has been outlined, the importance, positive potential and significant contribution of the thinker to the establishment of the European intellectual space has been proved.

Montaigne's philosophy is secular-humanistic oriented, has naturalistic character and is based on the critical and skeptical thinking, irony and self-irony. Montaigne's true self-reflection focused on the corporeality, mind, feelings, will and existential manifestation has made it possible to define a man as a many-sided, contradictory and open physical-spiritual integrity characterized by positive and negative features. It has been confirmed that the philosophy of Montaigne is based on humanistic individualism that implies the top-priority human right to privacy, the realization of one's own unique life project and adherence to human values: the rights to life, liberty, implementation of individual capabilities, full and happy life, and humane treatment.

It has been pointed out that Michel de Montaigne has not worked out a coherent system of philosophical views since he contemplated the thinker's ego, a living natural person that proved to be so ambiguous that it turned out to be difficult, if not impossible, to incorporate him into some single conception.

Keywords: Michel de Montaigne, man, life-experienced knowledge, self-reflection, critical and skeptical thinking, irony, humanistic individualism, thinker's ego.